

**Szathmári István (szerk.): Hol tart ma a stilisztika
(Stiluselméleti tanulmányok)**

Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. 399 p.

A szóban forgó kötet – a szerkesztő előszava után – az Eötvös Loránd Tudományegyetem Mai Magyar Nyelvészeti Tanszéke mellett működő Stiluskutató csoport tagjainak következő tanulmányait tartalmazza: SZATHMÁRI ISTVÁN: *A funkcionális stilisztika megalapozása*, GÁSPÁRI LÁSZLÓ: *Egy új retorika- és stiluselmélet vázlata*, TOLCSVAI NAGY GÁBOR: *A 'stilusfogalom' értelmezése a nyelvi norma viszonyában*, TOLCSVAI NAGY GÁBOR: *A konnotáció kategóriája a stilusértelmezésben*, EÖRY VILMA: *Szövegtipológia – stílustipológia (Problémavázlat: elméleti és módszertani lehetőségek)*, KOCSÁNY PIROSKA: *Szövegnyelvészet és szövegtan (Részletek egy tudomány történetéből)*, FÜLÖP LAJOS: *Hangstiliztikai körkép (Általános és történeti kérdések)*, R. MOLNÁR EMMA: *Az idiómák nyelvi természete és stiláris lehetőségei*, V. RAISZ RÓZSA: *Két témakör a mondatstiliztikájából*, BENCZE LÓRÁNT: *A trópusok, az alakzatok és a metaforaalkotás*, DANYI MAGDOLNA: *Hasonlaltípusok Pilinszky János költészetében*, KOCSÁNY PIROSKA: *A szabad függő beszéd a belső monológig*, RÓKA JOLÁN: *A nem verbális és a vizuális kommunikáció stíluslehetőségei*, V. RAISZ RÓZSA: *A kvantitatív módszer a stilisztikában*.

Az *Előszó*ban – a Stiluskutató csoport munkájáról és a stilisztika helyzetéről – SZATHMÁRI ISTVÁN a következőket írja:

[...] mindig nagy súlyt fektettünk a stiluselméletre, a stilisztikai kategóriákat, a stilisztika felépítését érintő kérdésekre. Két okból is. Először, mert a stilisztika az utóbbi időben válságba jutott. Igaz, önálló tudománnyá válni sose tudott, mert nem a saját problematikájából nőtt ki (hanem főként a retorikából); mert elkülönülésétől (a XIX. század közepe tájától) mindig a nyelvészettől, ritkábban az irodalomtudománytól kapta az indíttatásokat; mert felvállalta a szépirodalmi stílus vizsgálatát; és mert nálunk igazán kiemelkedő tudós művelője nem volt. Mindamellelt – főleg az úgynevezett funkcionális stilisztika – nem jelentéktelen eredményt ért el az ötvenes évektől napjainkig. Viszont – úgy látszik – a stilisztikai vizsgálódások újabban átcsúsztak a pragmatika, a szövegtan, a poétika stb. területére. Föltétlen kíváncsi tehát a stilisztika elméleti hátterének korszerűbbé, megalapozottabbá, szilárdabbá tétele.

A másik ok a nyelv- és irodalomtudománynak a szinte forradalmi átalakulása. Kiszélesedett a nyelvtudomány (lásd: modern szemantika, szövegtan, pragmatika, szociolingvisztika, beszédteoretika, discourse analysis stb.), és szintén fellendült a modern irodalomelmélet, a hermeneutika stb. Mindez csaknem megköveteli a stilisztika újrafogalmazását. (7-8.)

A legmesszemenőbben egyetértve ezzel a 'helyzetképpel', e rövid ismertetésben csupán három olyan tanulmányra kívánom felhívni a figyelmet, amelyek a stilisztikát látószólag csak közvetett módon érintő kérdéseket tárgyalnak, tematikájuk azonban mind a

(szemiotikai) szövegtan, mind a (szöveg)nyelvészet, mind a stilisztika 'diszciplínakörnyezetébe' tartozik, s így eredményesen járulhatnak hozzá „a stilisztika elméleti háttérének korszerűbbé, megalapozottabbá, szilárdabbá tételé”-hez.

Az *első* KOCSÁNY PIROSKA „Szövegnyelvészet és szövegtan” című tanulmánya, amely a szövegnyelvészeti/szövegtani kutatás mindmáig kielégítően meg nem oldott alapkérdését – a 'szöveg'-fogalom és a 'szövegnyelvészet' operacionalizálható értelmezését – érinti. A szerző tanulmánya célját a következőkben fogalmazza meg:

[...] azt az utat próbálom meg végigkövetni, amelyet a szövegnyelvészet a névmásos helyettesítések láncolatának tekintett szövegtől a közös téma révén meghatározott szövegig megtett. (152.)

A tanulmány HARWEG, STEINITZ, BELLERT, valamint KALLMEYER és szerzőtársai munkáit elemezve mutatja be a „névmásos helyettesítések láncolatának tekintett szöveg”, a „textúra” szövegnyelvészeti kutatásának főbb állomásait, főbb témáit.

Mindezen témák – állapítja meg e panoráma felvázolása után a szerző –, valamint a szöveg mint jelenség vizsgálatában óhatatlanul elérkezünk egy határhoz, amelyen túl már nem lehet nyelvészeti kérdéseket feltennünk, illetve megválaszolniuk, mert kérdéseink nem nyelvi-nyelvészeti természetűek, és csak egy másfajta rendszerben válaszolhatók meg. (159.)

A szövegnyelvészet ennek következtében létrejövő két irányzatáról, amelyet KLAUS BRINKER „a nyelvi rendszerre irányuló szövegnyelvészetnek”, illetve „a kommunikációra irányuló szövegnyelvészetnek” nevez, ezután ezt mondja:

Nyelvészetként [...] bizonyos értelemben mind a kettő zsákutca. Az egyik azért, mert a szöveg létrejöttének és befogadásának kommunikatív feltételeit nem tudja világosan kizárni a vizsgálatból. A másik azért, mert a szöveg vizsgálatából észrevétlenül átlép a kommunikáció, illetve a beszédaktusok vizsgálatába, s így ismét csak másról, nem a szövegről van szó. (159.)

Írása befejező részében e két szövegnyelvészeti irány problémáit fejti ki részletesebben, újabb argumentumokkal gazdagítva tanulmányát, amelyet – ha nem is osztom KOCSÁNY PIROSKA pesszimizmusát – igen figyelemreméltónak tartok.

A *második* tanulmány EÖRY VILMA „Szövegtipológia – stílustipológia” című tanulmánya, amely a szövegtani kutatásnak úgyszintén egy központi kérdését érinti.

Tanulmánya bevezető részében a szerző – KIEFERre utalva – a következőket mondja.

Az elméleti gondok a szövegtípusok esetében is hasonlóak, mint a szöveg esetében: nem tárgyalhatók egyetlen tudomány, esetünkben a nyelvtudomány keretein belül, hiszen a konkrét szöveget, az elvont szövegtípust és szöveget egyaránt nyelven kívüli tényezők befolyásolják, szükségképpen be kell tehát kapcsolni tárgyalásukba a nyelvtudomány szempontjából nézve pragmatikus tudományokat is. (130-031.)

Általános elméleti bevezető fejtegetéseit ezután a következő megállapításban összegzi:

Akár egy egységes, pragmatikus elmélet alapján vizsgáljuk a különböző típusú szövegeket, akár az elméletileg kockázatosabb pluralista részelméletek kidolgozását tűzzük ki célul, a szövegtípusok vizsgálata, rendszerük felállítása, magának a szövegtípusnak hipotézisként, illetve elméleti absztrakcióként való megragadása a szövegten egészének kutatásához járul hozzá, akár elképzelhető egy egységes szövegelmélet, akár csak a részelméletek összessége hozható létre. (131.)

Ezt az elméleti bevezetést követően a szerző tanulmányának „A szövegten, a lehetséges szövegelmélet és a stílus” című fejezetében azt a kérdést vizsgálja, hogy különféle szövegtani koncepciókban hol kap helyet a 'stílus' problematikája, ha kap egyáltalán; a „Szövegtípusok, szövegtipológia” címűben egyrészt „inkább a szöveg belső jellemzőin, szerkezetén”, másrészt „inkább szövegen kívüli tényezőkön”, végül „a szöveg felépítését és külső tényezőit egyaránt figyelembe vevő” szövegtipológiai felfogásokat és szövegtipológiákat ismertet, majd e fejezet végén ISENBERG következő megállapításait idézi:

a szövegtipológiának a következő feltételeknek kell megfelelnie: 1. egységesnek kell lennie, osztályozási ismérveit következetesen kell tudnia alkalmazni minden szövegtípus esetében, 2. egy adott szöveg nem tartozhat egyszerre több szövegtípushoz, bár átmeneti kategóriákra szükség lehet, 3. egy adott szöveg nem tartozhat valamilyen szempontból az egyik, másik szempontból a másik csoportba, 4. átfogónak kell lennie, nem vonatkozhat a szövegeknek csak bizonyos fajtáira (pl. csak írott, csak irodalmi vagy csak mindennapi szövegekre). (144.)

A tanulmány utolsó fejezete a szűkebb értelemben vett stílustipológiával, valamint egy ilyen tipológia létrehozásának feltételeivel foglalkozik, elméleti alapként szükségesnek tartván valamilyen pragmatikai rendszer (kommunikációelmélet, beszédaktus-elmélet, szemiotikai szövegelmélet, a gondolkodás törvényszerűségeit vizsgáló kognitív elmélet stb.) alkalmazását.

A *harmadik* tanulmány, amelyről még egész röviden szólni kívánok, RÓKA JOLÁN „A nem verbális és a vizuális kommunikáció stíluslehetőségei” című tanulmánya. Ennek a tanulmánynak kötetbeli jelenlétét azért tartom fontosnak, mert egyre általánosabbá válik az a meggyőződés, hogy voltaképpen 'unimediális' kommunikációról alig beszélhetünk, minthogy verbális közleményeinknek lexikai anyaga – a multimedialitás szempontjából legneutrálisabbnak számító esetben is! – vagy egy vizuális vagy egy akusztikus 'fizikai hordozó'-ban jelenik meg. Nyilvánvaló tehát, hogy a stílus vizsgálata során ezeket a vizuális vagy akusztikus elemeket sem szabad figyelmen kívül hagyni, ami – szükségképpen – az előzőekben tárgyalt tanulmányok által feltételezett diszciplinakörnyezetnél még tágabb környezet alapul vételét kívánja meg.

A szerző tanulmányában tárgyalja mind a nem verbális kommunikáció kutatásában szerepet játszó alapfogalmakat, mind a szóbeli és írásbeli kommunikáció 'nem verbális' kódjait és szimbólumait, mind a nem verbális kódokat/szimbólumokat is tartalmazó szövegek néhány típusát, természetesen kitekintéssel azok stíluslehetőségeire. (Kár, hogy a tanulmány fejezet és alfejezetcímekben kifejezésre jutó struktúrája fogalmilag nem egészen egyértelmű.)

Befejezésül a következő két dolgot szeretném hangsúlyozni.

Választásom azért esett elsősorban e három tanulmányra, mert azok tematikája a stílus tematikájánál a szövegtan irányába mutatón átfogóbb. (Címükben is dominálnak a „szöveg”, „szövegtan” vagy a „kommunikáció” szavak.) Természetesen nincs a kötetnek egyetlen tanulmánya sem, amelyben nyelvészetről vagy irodalomelméletről vagy poétikáról vagy retorikáról vagy szövegtanról ne esne szó, ily módon kitekintvén a stilisztika 'társtudományai' felé. Amikor majd *szisztematikus*an sor kerül a stilisztika elméleti háttérének a kötet előszavában említett korszerűbbé, megalapozottabbá, szilárdabbá tételére, a kutatók e kötetet bizonyára nagy haszonnal fogják forgatni.

Én magam ennek az elméleti háttérnek – amit a teljes, komplex szövegtani kutatás háttereként értelmezek – korszerűbbé, megalapozottabbá, szilárdabbá tételéhez a következő utat képzelem el: a szövegtani kutatás diszciplínakörnyezete laterális diszciplína-együttesei egymáshoz való kölcsönös kapcsolatának tisztázását: a nyelvészeti tudományok három ága (rendszer nyelvészet, a rendszer elemei használatának nyelvésze, szöveg nyelvészet) egymáshoz és szövegtanhoz való viszonyát egyfelől, a szövegtani társtudományok tudományágai (poétika, retorika, narrativika, stilisztika stb.) egymáshoz és szövegtanhoz való viszonyát másfelől. Úgy érzem – s ezt látszik bizonyítani az itt röviden kommentált stilisztikai kötet is –, hogy a helyzet erre a tisztázásra már valamennyi említett tudományágban megérett.

Petőfi S. János

Baranyai Tiborné: Ludamus una

Tankönyvkiadó, Budapest, 1990. 157 p.

Saint-Exupéry világhírű meséje 1961-ben jelent meg latin nyelven Párizsban, AUGUSTE HAURY fordításában. Ennek a fordításnak hála a mai magyar tizenévesek – ha a latin nyelvet kezdik tanulni – a latinórán is találkozhatnak kedvenc hőseikkel: a herceggel, a rókával, a rózsával. A kedves ismerősök is segítenek a diákoknak a nyelvtanulás kezdeti nehézségeinek legyőzésében. A latinkönyv persze más is, több is *A kis herceg* egyes részleteinél.

1. A közismert alakok már a tankönyv 10-11. lapjától szerepelnek, de főként példamondatok mondattani pozícióinak elemeiként, szintaktikai szerkezetek szemléltető anyagában. (A legkésőbbi előfordulás a 125. lapon, a szenvedő szerkezet példáiában.)

2. A 26. laptól a 72. lapig AUGUSTE HAURY fordításának szövegéből olvasnak részleteket a tanulók. Az érthetőség kedvéért rövid bevezetőket, összefoglalókat is kapnak magyarul a latin szemelvényekhez, olykor RÖNAY GYÖRGY fordításának darabjai segíte-